

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА
НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИЙ МАТЕРІАЛ
ЩОДО ВИЯВІВ РЕЛІГІЙНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ
І ДІЯЛЬНОСТІ НОВИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕЧІЙ В УКРАЇНІ

**Заступнику секретаря Ради Національної
 безпеки і оборони України В.СІВКОВИЧУ**

На Ваше прохання висловити позицію Інституту філософії НАН України щодо діяльності організацій релігійно-екстремістської спрямованості і, як Ви пишете, «функціонування нових нетрадиційних релігій» співробітниками Відділення релігієзнавства нашого Інституту підготовлена Науково-експертна записка (додається), в якій наявні деякі пропозиції щодо порушених Вами питань. При цьому зауважимо, що, враховуючи профіль нашої наукової діяльності – філософська інституція, а також скорочення із-за відсутності належного і цільового фінансування в структурі Інституту відділу соціології релігії, безпосереднє вивчення заявлених Вами питань в останні роки не проводилося, прийшлося скористатися раніше зібраним матеріалом. Пропозиції до рекомендацій міжнародної науково-практичної конференції можна подати лише при наявності її концепції, яку Ви нам не надали, а відтак не маємо можливості знати те, що то захід, з якою метою і установкою він проводиться, чи співпадає остання з тим баченням проблем, які ми маємо. Ми мали б знати, хто постає організатором тієї конференції, який контингент (міжнародний, а чи лише український) її учасників, чи прилучаються до її проведення релігійні організації і які та ін.

*ТВО директора Інституту
 професор Анатолій КОЛОДНИЙ*

НАУКОВО-ЕКСПЕРТНА ЗАПИСКА
**з приводу діяльності в Україні організацій релігійно-
 екстремістського спрямування та функціонування
 нових релігійних течій**

В Інституті філософії НАН України дослідження релігійного екстремізму, як і діяльності нових релігійних течій, спеціально не проводилися. З одного боку, це не є наша фахова ділянка, бо ж ми зосереджуємося переважно на вивченні релігії як духовного феномену, філософському аналізі релігійних феноменів, а з іншого – наявний у нас відділ соціології релігії із-за фінансових ускладнень Академії прийшлося скоротити, а відтак відпала можливість проведення бажаних і репрезентативних соціологічних досліджень релігійних феноменів, виїздів наших наукових співробітників для вивчення релігійних процесів в різні регіони країни, опрацювання на місцях релігійних джерел, бесід з носіями певних віровчень тощо. Вадюю України є відсутність повноцінної наукової інституції, зорієнтованої на вивчення релігійних феноменів в їх сутності, історії, функціональності й релігійної активності сьогоденні, відсутність науково-обґрунтованої Концепції відносин держави і релігійної спільноти у великому різноманітті її конфесійних виявів, а також

Концепції толерантизації міжконфесійних відносин.

Якщо ми в Інституті філософії і приділяємо увагу виявам релігійного життя на українських теренах, то це скоріше йде в руслі тієї інерції все знати в цій сфері, яка сформувалася у нас раніше, завдяки виконанню ніким не фінансованих позапланових проєктів. Останні – десятитомна «Історія релігії в Україні», трьохтомник «Релігія – Світ – Україна», двохтомники «Україна релігійна», «Релігієзнавство України» та «Религия и религиоведение Украины», праця над трьохтомною «Українською Релігієзнавчою Енциклопедією». Фінансово забезпечити той рівень досліджень релігійних явищ, який мали раніше, ми не можемо. Збереженню того рівня не сприяє і явна ліквідація законом України визначеної обов'язкової наявності державного органу – Комітету у справах релігії і релігійних організацій, перетворення його в останні роки у дріб'язково діючий департамент у складі Міністерства культури. Співпрацювати там нам ні з ким, хоч раніша співпраця із Держкомом дала нам можливість державно-церковні відносини України вивести на рівень міжнародного визнання їх до світової зразковості, із врахуванням цього щорічно проводити в Україні великомасштабні науково-практичні конференції з питань свободи совісті, виїздити нашим науковцям і державним службовцям у зарубіжжя, зокрема і в комітети ОБСЄ, для інформацій про наш досвід налагодження демократизму релігійного життя. Наші напрацювання тих років руйнує наявна в Україні нині тенденція перетворення Московсько-Православної Церкви ледь не в державну інституцію.

Відтак відповідь на порушені в листі №1123/3-2-23 від 27.07.2013 питання можемо дати за таким змістом:

1. Політичне православ'я як схованка екстремізму.
2. Екстремізм під прикриттям греко-католицизму.
3. Релігійний екстремізм в мусульманській уммі Криму.
4. Функціонування нових релігійних течій на українських теренах.

Науково-експертну записку підготували

доктори філософських наук А.Колодний, О.Саган, Л.Филипович та П.Яроцький, кандидат наук А.Булатов.

1) ПОЛІТИЧНЕ ПРАВОСЛАВ'Я ЯК СХОВАНКА ЕКСТРЕМІЗМУ

Значну загрозу національній безпеці України несе активна політизація православного життя, яка характерна практично для всіх років нашої незалежності. Вона отримала специфічну назву, яка нині зустрічається навіть у соборних церковних документах. Йдеться про «політичне православ'я».

В Україні існує достатньо багато біляцерковних громадських організацій (переважно в лоні Православної Церкви Московської юрисдикції), які пропагують ідеї «політичного православ'я». На республіканському рівні цим займаються: «Союз православних братств в Україні» (співголова – Валентин Лукіяник), «Союз православних громадян України» (голова – Валерій Кауров), ГО «Єдине отечество», «Православний вибір» (голова – Юрій Єгоров), «Російська співдружність» (Олександр Прокопенко), «Народний Собор» (Ігор Друзь), «За Русь Святу і віру православну» (Сергій Бабанін), «Православне братство в ім'я Царя-мученика Миколи II», «Православне братство в ім'я святого преподобного

Лаврентія Чернігівського» та різні козацькі організації Півдня і Сходу країни явно про-російського імперського спрямування. Більшість із цих організацій мають свої регіональні відділення, які співпрацюють із місцевими організаціями подібного штибу, а ті виходять на співправцю і співдіяння з певними російськими організаціями.

Основною направленістю роботи цих і подібних явно екстремістських організацій є підтримка (організаційна, фінансова, моральна тощо) будь-яких **антиукраїнських** акцій. Формами роботи є так звані «хресні ходи», блокування приміщень державних і громадських (навіть деяких конфесійних) установ, пікети та протестні акції в будь-яких формах, рейдерські захоплення храмів і молитовних будинків інших, не московсько-православних конфесій. Окрім виступів проти впровадження ідентифікаційних податкових номерів, НАТО, вступу до Євросоюзу, процесів глобалізму, «тотальної чипізації» тощо, політичні православні займаються також протидією (у першу чергу у формі фізичного впливу і блокування храмів, громади яких змінюють юрисдикцію) розвитку національно зорієнтованих, власне українських (не за назвою) Церков (УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ та ін.). Зрозуміло, що така їх діяльність аж ніяк не має стосунку до релігійних заходів – попри активне використання зовнішньої релігійної атрибутики (відкрите носіння хоругв і хрестів, молитвоспів, проведення молебнів, носіння російських прапорів й ікон-портретів російського царя Миколи II та ін.) – і за своєю суттю є політичними діями. Проте вмиле маніпулювання релігійною риторикою та значні матеріальні ресурси лідерів політичного православ'я (невідомо звідки взяті) відкриває їм простір для різного роду маніпуляцій з віруючими з метою досягнення явно неукраїнських політичних цілей чи для задоволення непомірних власних амбіцій їх керівників.

Зазначимо, що «політичне православ'я» відносно нове явище сучасного православного церковного життя. Воно передбачає захист певних політичних поглядів або певної політичної програми на основі односторонньої інтерпретації постулатів релігійного походження. Фактично релігійні поняття використовуються як матеріал для побудови чи обґрунтування системи політичних поглядів. У цьому процесі релігійний елемент цілком підпорядкований політичному. Цей аспект «політичного православ'я» є надзвичайно небезпечним і для подальшого розвитку самого православного віровчення і практики. Адже релігійні аргументи, як правило, не потребують доказів, сприймаючись віруючими як аксіоми. Саме тому лідери політичного православ'я, залучаючи аргументи із богослов'я, канонічного права, церковної історії тощо, дуже легко доводять до свідомості своїх прибічників фактично будь-яку політичну ідеологію.

Найбільше поширення політичне православ'я дістало у сучасному Російському православ'ї, серед вірних та священників Московського Патріархату, головним чином на теренах Російської Федерації та України. Його ключова суть полягає в тому, що задля досягнення певних соціальних та суспільних цілей Православної Церкви православні віряни мають право використовувати у своїй діяльності політичні інструменти та методи. Окрім чіткого антизахідного характеру, політичне православ'я характеризується також неприхованим російсько-імперіалістичним інтегралізмом.

Серед цілей політичного православ'я можна виділити три основних:

1. Розуміння нинішньої Росії як «Третього Рима», як особливої духовної реальності, яка протистоїть антихристу. Згідно з цим міркуванням саме і лише Російське православ'я та держава має геополітичне завдання в Божому плані спасіння. Звідси випливає необхідність «православної місіонерської експансії». Яскравим прикладом такої політично-церковної експансії є слова одного з ідеологів руху – Кирила Фролова: «У XXI столітті православ'я поширюється по нитках Газпрому».

2. Закріплення православ'я як державної Церкви (і проведення відповідної державної політики) Росії (і, за можливістю – й України та Білорусії).

3. Намагання посилити вплив Православної Церкви на життя суспільства і політику, що передбачає перетворення православ'я не лише на «державну» Церкву, але становлення його загальнонаціональним політичним консенсусом. Православ'я, на думку ідеологів політичного православ'я, покликане стати базовою національною ідентичністю. Адепти політичного православ'я прагнуть втягнути у свої сфери, у дії за його принципами й вищих керівників Росії, Білорусі, України й Молдови (подеколи небезуспішно), керівників місцевого рівня, депутатів (це є і в Україні).

Відповідно до цих імперативів Росія, в уявленнях політичних православних є певною особливою реальністю – матеріальною і духовною Святою Руссю. Розбудова цієї Русі передбачає творення цілісної інфраструктури спасіння, передусім православної держави як особливої політичної системи, яка за допомогою правових та військових засобів стримує «беззаконня», тобто не дозволяє силам зла запанувати над світом і встановити воцаріння антихриста.

В такий спосіб «світла» православна Російська держава протиставляється іншим політичним системам (переважно Західного світу) як таким, що породжені владою темряви, навіть сатани. Вважається, що свою місію Росія отримала у спадок від Візантії, а Московський Патріархат з того часу став Вселенським. У Російській Федерації ідея політичного православ'я, хоч і не отримала офіційної схвальної оцінки з боку очільників Московського Патріархату, проте багато його ідей присутні в доктрині «Русского мира» патріарха Московського Кирила, яку він активно пропагує і прагне нав'язати Україні, її владі в особі Президента. Ця ідея стала духовним підґрунтям прагнень московського керівництва хоч в якийсь спосіб відтворити колишній Радянський Союз.

Характерно, що в одному із своїх інтерв'ю протоієрей Всеволод Чаплін, який в Московському Патріархаті відповідає за зв'язки із громадськістю і давно вже є правою рукою Патріарха Кирила, заявив: «Потрібно подумати сьогодні про потужну військову присутність Росії у всіх регіонах, де люди просять захисту від помаранчевих експериментів, від різного роду кольорових революцій. Навіть якщо Росії знадобиться, росіяни братимуть участь у бойових діях. Цього не потрібно сьогодні боятися: армії потрібно нарешті дати справжню роботу». В цьому контексті цікавими будуть думки, висловлені архієпископом УПЦ МП Августином на засіданні Всесвітнього російського народного собору в Москві: «Ми очікуємо кроків з боку Росії як **загін** (???), що чекає команди кинути в **бій** (???). Я, як представник Української Православної Церкви, переконаний, що невизначеність засмоктує. Прийшов час діяти рішуче і називати речі своїми іменами... Ми стомилися. Єдине, що нас надихає, це те, що ми віримо ще в Росію. Якщо Господь нас направить – вирулимо і ми». Як не дивно, але саме цей владика очолює тих з Московсько-Православної Церкви України, хто духовно опікує силові структури України. Постає питання: що то за загін, що вирулюватиме і чекає якоїсь команди і в якийсь бій, про який заявив владика УПЦ МП ?

Ідея месіанізму Росії, Святої Русі в розумінні ідеологів руху передбачає також політичну та церковну єдність народів Росії, України і Білорусі. Тому під шквал критики активістів політичного православ'я найчастіше потрапляють ті, хто не розділяє з ними ідеології «триєдиної Русі» та виступає хоча б за мінімальну автономію УПЦ в рамках Московської патріархії або ж відстоює політичну незалежність України. Адже, на думку політичних православних, державна незалежність України і Білорусі є негативним явищем в житті та діяльності Православної Церкви та шкодить місії Святої Русі в світі.

На практиці діяльність названих вище груп, які підтримують політичне православ'я в Україні, виливається не лише у протестні акції проти всіх національно зорієнтованих громадських організацій та окремих політиків, УПЦ КП, УАПЦ та УГКЦ. Різкій критиці піддаються і ті клірики УПЦ МП, які, на думку політичних православних, намагаються відділити УПЦ МП від власне Московського Патріархату.

Критика керівництва УПЦ МП призвела до того, що на Архиєрейському Соборі цієї Церкви (відбувся 21.12.2007) «політичне православ'я» було засуджене. За словами митрополита Володимира, так зване «політичне православ'я», з точки зору якого часто виступають деякі навколоцерковні діячі, є вкрай небезпечним явищем, яке відводить людей від православ'я. Воно розпалює політичні пристрасті, провокує непослух ієрархії, вносить ворожнечу в Церкву. Разом із засудженням самого явища «політичного православ'я» було засуджено діяльність «Союзу православних громадян України» та його очільника Валерія Каурова. Засуджена, але не припинена, бо ж всі акції політично-православних майже щотижня починаються з території Києво-Печерського монастиря, центра УПЦ МП, де зберігається вся та проросійська атрибутика, якою оздоблюються марші по Києву. Зауважимо, що подібного роду явно антиукраїнські акції чомусь не знаходять ні судових заборон на їх проведення, ні якоїсь відповідної реакції Служби Безпеки України (вона в цьому є явно не Українською СБ).

Відтак «політичні православні» не припинили свою діяльність і вдаються подеколи до застосування фізичної сили з метою «засвідчення своєї правоти». Тому в 2011 р. за «політичне православ'я» було відлучено від Церкви співголову «Союзу Православних братств України» Валерія Лукіяника, який, разом із своїми однодумцями, на думку Синоду УПЦ МП, привносять у церкву гасла політичного змісту, ставлять себе в опозицію до священноначалія та проводять діяльність, яка компрометує Церкву і шкодить її авторитету в суспільстві, має відкрите сектантське забарвлення.

Незважаючи на засудження «політичного православ'я» на найвищому рівні, в УПЦ МП цей рух залишається популярним у певних колах цієї Церкви та підтримується багатьма ієрархами і духовенством. Відтак «хресні ходи», які мають яскраво **антиукраїнський** характер (пропагують ідею каяття українців за загибель Миколи II та його сім'ї, необхідність відродження російського монархізму, відмови від політичної незалежності України тощо), у Києві, наприклад, практично завжди стартують від Києво-Печерської Лаври, більше того - їх учасники отримуються на території Лаври матеріальну винагороду з невідомих джерел за участь у цих акціях. Це ж можна сказати і про інші монастирі та окремі православні центри на території всієї України. Особливо у цій антиукраїнськості відзначається Почаївський монастир, споруди якого з «невідомих» мотивів нині прагнуть передати Церкві Московського Патріархату. Передача ця явно небезпечна, бо з часом ці святині (подібно Корецькому монастирю) одержують статус ставропігійних, а відтак попадають під пряме підпорядкування Московської церковної влади і вже Українській Церкві не будуть належати.

Довготривала і фактично безперешкодна діяльність організацій політичного православ'я в Україні призводить до зростання в означеній церковній спільноті антиукраїнських настроїв, формує атмосферу ворожості та недовіри у середовищі як православних віруючих, так і українського суспільства в цілому, оскільки православ'я є найбільшою (біля 52% всієї релігійної мережі) та найавторитетнішою конфесією в нашій країні. На наш погляд, Служба безпеки України мала б активніше роз'яснювати церковним ієрархам неправомірність організації ними акцій із яскраво вираженою антиукраїнською направленістю, звернути також більшу увагу на діяльність лідерів політичного

православ'я в Україні, джерела фінансування їх громадських та політичних організацій, масштабних акцій, зокрема регулярне завезення із всієї України на них до Києва політично-православних тощо.

СБУ також поза своєю увагою залишає православні газети і часописи, які видруковуються в Дніпропетровській, Харківській, Донецькій та Одеській єпархіях УПЦ Московського Патріархату і мають явне антиукраїнське і промосковське змістовне наповнення. Це, зокрема, газети «Мир», «Триединая Русь», «Начало», «Новороссийский курьер» та ін. Ось лише заголовки статей з чисел останніх місяців газети «Мир»: «Романовы: венценосная семья», «Воспитай себя русским», «Крестный ход памяти Царевича Алексия», «Крестный ход памяти Царственных страстотерпцев», «Размышления о восстановлении монархии», «Какова должна быть истинная власть: Боже Царя храни», «Я - не европеец, я – русский», «Роль русского языка в современной Украине», «Чем ответим на экспансию униатов?», «Бог не будет спасать объединенную Европу», «Харьков – центр Руси Триединой», «Русский и малоросс – это души близнецов», «Православные надеются на восстановление монархии» і т.п. Газета «Новороссийский курьер» своїми статтями прагне довести, що Південь України не є її тереном, бо ж це – Новоросія, терени відвоювані та освоєні російськими царями, а відтак ці землі зрештою мають стати частиною Російської держави. Всі названі видання пропагують російське самодержавство і необхідність його відродження. Вони рекламують всілякі політично-православні заходи біляцерковних спільнот УПЦ МП, подають графік їх проведення, закликають приїздити до Києва тощо. Таке не знайдеш в ЗМІ інших релігійних спільнот країни, а в Інститут філософії надходить біля 70 різних релігійних газет і часописів.

Додаток до параграфу.

Наявне в УПЦ Київського Патріархату очолюване О.Гудимою Братство імені Андрія Первозванного майже не вдається до якихось акцій подібної наявності в Церкві Московського Патріархату. Створюється враження, що воно взагалі не існує. Наявне в Українській Автокефальній Православній Церкві аналогічне Братство включене в процеси внутрішніх розборок в цій спільноті і постає скоріше рупором Харківського владики Ігоря Ісиченка в УАПЦ, ніж всецерковним феноменом.

Наявні в рідновірівському русі шість офіційно зареєстровані порівняно нечисельні течії виявляють взаємне несприйняття, але при цьому не вдаються до якихось активних протидійних акцій. Тут наявний розкол навіть в РУНВірі, але кожний з її центрів по-своєму працює на утвердження вчення Силенка.

В іудейському середовищі України також діють п'ять самостійних незалежних центрів. Вони тут групуються не стільки навколо якихось релігійних лідерів, як навколо певного грошовитого їх фінансиста. До гострих суперечок тут не доходить, хібащо маємо всіма іншими несприйняття спільноти Прогресивного іудаїзму і поширюваної течії «Євреї за Христа».

В протестантському середовищі, незважаючи на багаточисельність його конфесій, відсутнє якесь внутрішнє протистояння, несприйняття однієї конфесією іншої. Вони пішли навіть на утворення своєї окремої від ВРЦіРО Ради. Правда, вони не визнають «свідків Єгови» за протестантський витвір, а тому не приймають їх до цієї Ради. Та й останні не виявляють бажання на це. «Свідки Єгови» ведуть надто активну прозелітичну і місіонерську діяльність, а відтак маємо зростання їх мережі. Ця діяльність,

особливо «від дверей до дверей», викликає невдоволення у багатьох конфесій (інколи і побиття місіонерів), хоч самі вони не виявляють активність в навернення і утвердженні буття своєї конфесії і працюють на ледачим принципом «прихожанина», тобто не духовник-священик має йти до вірянина, а він має приходити до нього в храм. Виявом цієї ледачості є практична відсутність при храмах традиційних Церков недільних шкіл, прагнення перекласти на державу функцію наповнення храмів, збереження традиційної віри. Цьому має служити й протиконституційне і протизаконне нав'язування впровадження в навчальні плани шкіл і вузів, де навчаються діти батьків різних віросповідань, і за умови відокремлена школи від Церкви, вивчення тих чи інших релігійних предметів.

В католицькому середовищі якість зовні виявлені суперечки не спостерігаються, хоч має місце певне невдоволення з боку греко-католиків колонізацією Римо-Католицької Церкви, керування нею поляком-ієрархом, ненадання Ватиканом патріаршого статусу УГКЦ і його загравання з Московським Патріархатом, прагнення вирішити долю УГКЦ поза її спиною, а з боку римо-католиків - невдоволення тим, що греко-католики якимось поспішили привласнити і освоїти належні колись Римо-Католицькій Церкві деякі храмові споруди та ін.

2) ЕКСТРЕМІЗМ ПІД ПРИКРИТТЯМ ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМУ.

Позаукраїнські чинники призвели зрештою до розколу в православ'ї України, в чому маємо віднаходити своєрідний вияв міждержавних відносин України і Росії. Сусідам явно мулила наявна єдність в Греко-Католицькій Церкві. Здавалося б, що вона непорушна і її ніщо не зруйнує. Проте інспірований зовні приїзд в Україну групи священнослужителів-ченців здавалося б з благими намірами виявився з часом тонко продуманим заходом, зорієнтованим на розкол Української Греко-Католицької Церкви. Нинішні лідери розкольницького руху в греко-католицизмі, виявляючи себе, нині вже опустили до того, що у зв'язку з активними діями України зі свого входження до Європейського Союзу стали 4 вересня ц.р. закликати Росію, зокрема Президента РФ В.Путіна, скоїти благословенну ними навіть військову інтервенцію з метою відвернення України від її Європейського вибору.

Відтак яскраво вираженою квазірелігійною організацією з екстремістською спрямованістю є угруповання так званих «підгорецьких отців» – колишніх священиків і монахів-василіан (ЧСВВ) Антоніна Догнала та Спіржака (громадян Чеської Республіки), Роберта Оберхауза (громадянин Словацької Республіки) та Василя Гітюка (громадянин України). Ці особи у 2004 р. прибули в Україну на незрозуміле запрошення керівництва Української Греко-Католицької Церкви після видалення їх з Чехії і Словаччини за рейдерські спроби захоплення керівних посад єпископів та екзархів греко-католицької церков в цих країнах.

Отримавши прихисток в УГКЦ, вони поселилися у Підгорецькому монастирі на Львівщині (звідси їх назва «підгорецькі отці») і розпочали так звану «харизматичну онову у Святому Дусі» чернецтва і мирян. Популярність «підгорецьких отців» пояснюється тим, що вони вийшли за межі традиційно-прісної номінальної практики богослужінь, пропонуючи вірянам досягти не лише духовного і морального, а й фізичного та психічного (щось на зразок харизматизму) оновлення й оздоровлення. Все це імпонувало багатьом віруючим, які тягнулися до «підгорецьких отців» і масово брали участь в їх

харизматичних практиках. Керівництво УГКЦ попервах не вбачало у цьому загрози для свого авторитету, своїх організаційних структур, оскільки вважало що в такий спосіб значно посилиться релігійність населення.

Проте «Підгорецькі отці» на цьому не зупинилися й розпочали «онову у Святому Дусі» чернецтва і священників, створення «правовірної» церкви з метою «реформи» традиційної УГКЦ і «вигнання з неї духу антихриста» в особі глави Церкви кардинала Любомира Гузара, звинувачуючи його у всіляких «єресьях».

Вилучення з чернечого чину і Католицької церкви та заборона будь-яких священнодійств, що було підтверджено Апостольською Сигнатурою – Найвищим Трибуналом Католицької Церкви в Римі, не припинило екстремістської діяльності «підгорецьких отців». Вони сформували «правовірний Синод єпископів», проголосили утворення «Української правовірної греко-католицької церкви» і стали домагатися реєстрації її Статуту органами виконавчої влади України. Зрештою, проголосили створення «Візантійського католицького патріархату» начолі з «патріархом» Догналом (це приїзжий з Чехії монах Антонін Догнал), надаючи йому «повноваження у всесвітньому масштабі» керувати не лише Католицькою церквою, а й всіма помісними Православними церквами, проголошувати анафему, прокляття та інші церковні покарання на всіх католицьких і православних ієрархів – пап Івана Павла II, Бенедикта і навіть Франциска, патріархів, єпископів, які дозволяють собі не підпорядковуватися «вселенського патріарху» Догналу і не сприймають його харизматичних «пророчих і суддівських ухвал».

Серед анафемованих і вилучених «патріархом» Догналом з церкви – всі останні папи, майже всі чиновники Римської курії, сотні єпископів і кардиналів, весь єпископат УГКЦ, а також майже всі православні патріархи, в тому числі й Патріарх Московський Кирило.

Об'єктом критики, звинувачень з боку «правовірної» УГКЦ, очолюваної Гіткою, і «Візантійського католицького патріархатц» Догнала є позитивне ставлення Католицької церкви до нехристиянських релігій (Декларація II Ватиканського собору «Про ставлення до нехристиянських релігій») та «дух Ассизу» (започатковані папою Іваном Павлом II міжконфесійні зустрічі й спільні молитви в Ассизі, Італія). Догналівське угруповання, створивши в Україні свої екстремістські структури, захопивши деякі греко-католицькі громади з їх храмами, намагається протиставити їх всім християнським і нехристиянським церквам і конфесіям, що діють на українських теренах, не визнаючи міжконфесійну толерантність, діалог і співпрацю як нормальний стан функціонування церков і релігійних організацій, вважаючи його «гріхом синкретизму», «духом антихриста». Відтак, квазі-релігійне угруповання догналівців, проповідуючи ворожнечу, нетерпимість до віруючих інших віросповідань, безпардонно й антизаконно, нехтуючи конституційним правом на свободу віросповідань, прагне втручатися в діяльність інших релігійних спільнот країни і цим загрожує міжконфесійному миру і суспільній стабільності в Україні.

Зрештою, **всі** християнські церкви – католицькі, православні, протестантські, які беруть участь у міжконфесійних зустрічах, з'їздах, конференціях, навіть простому спілкуванні з юдеями, мусульманами та представниками інших нехристиянських релігій «патріархом» Догналом та його спідручними анафемствуються, проклинаються і вилучаються із християнської церкви. Патріарх Московський і всієї Русі Кирило був анафемований і проклятий як «слуга антихриста» за участь у з'їзді лідерів світових релігій в Астані (Казахстан) 29-30 квітня 2012р. Патріарх Єрусалимський Теофіл III, архієпископ Кіпру Христостем II та єпископи УПЦ Московського патріархату Догналом були анафемовані й вилучені з церкви за участь в міжрелігійній зустрічі, організованій депутатами

Верховної Ради України О.Фельдманом 25-26 квітня 2012 р., та звинувачені у «послабленні християнської ідентичності і привнесенні в Україну духовної отрути». Таким же прокляттям і звинуваченням у «Зверненні до християнських церков в Україні» Догналом і його спідручними був підданий Київський міжконфесійний форум, що відбувся 23-24 квітня 2013 р. як «антихристівський форум», «синкретична зустріч християн з поганами», «юдівська акція» і «публічна насмішка над Христом і християнами».

Гітюк Василь, глава «правовірної» УГКЦ виступив з протестом проти відкриття 7 травня 2013р. у Львові «Центру міжконфесійного діалогу» католиків з мусульманами та іудеями та закликав всі християнські церкви у Львові, а також місцеву владу та львівську інтелігенцію виступити з протестом проти заснування цього міжконфесійного центру – нібито «ініціативи масонів», які пропагують релігійний синкретизм і хочуть запровадити одну релігію»

Проте розпалюванням міжрелігійної ворожнечі не обмежується діяльністю «правовірних єпископів» самопроголошеної УПГКЦ і створеного Догналом і його підручними «Візантійського католицького патріархату». Ці особи у своїй екстремістській запопадливості не гидяться поширювати всілякі плітки й наклепи на церковних осіб, представників владних структур, громадських діячів. Так, наприклад, останнім часом, ведучи наступ на гомосексуалізм і так звану «гендер-сексуальну ідеологію», змішуючи їх небезпеку з ювенальною юстицією, Догнал і його спідручні з «Візантійського католицького патріархату» надіслали Президенту України В.Ф. Януковичу повідомлення (опубліковане в спеціальному листі, розісланому в церковні, державні й громадські установи і організації) про «шлюб лесбіянок з президентської канцелярії», в якому йдеться про те, що «перший заступник керівника Вашої президентської канцелярії Ірина Акімова заключила так званий шлюб зі своєю прес-секретаркою Ларисою Доковою... у квітні відбулося їхнє весілля в Амстердамі», а «голова Вашої адміністрації С.В.Львовчкін не приховує свого надто позитивного ставлення до гомосексуалізму».

Звертаючись до Президента В.Ф.Януковича з цього приводу, Догнал і його «правовірні» соратники вимагають «звільнити з посади цих левіантних жінок, а також керівника президентської адміністрації, оскільки лобісти з Заходу намагаються пропхати на найвищі посади збоченців, щоб просувати гомосексуалізм разом з ювенальною юстицією».

Угрупування Догнала, Оберхауза, Шпіржика, Гітюка утворило паралельну релігійну організацію «Релігійний центр об'єднання українських правовірних греко-католиків», яка слугує прикриттям для квазірелігійних структур «правовірної» УГКЦ і «Візантійського католицького патріархату». Цей новостворений ними «Релігійний центр», судячи зі змісту поданого до державних органів для реєстрації його Статуту, всеціло і повністю керується «синодом єпископів» з догналівського угруповання. В такий спосіб вони намагаються легалізувати свою екстремістську, наклепницьку, антисупільну діяльність, надати їй офіційний всеукраїнський статус.

Все це дає конституційну і законодавчу підставу (що обґрунтовано в нашій науково-експертній оцінці для Мінкультури) відмовити у реєстрації поданого Статуту «Релігійної організації Релігійний центр об'єднання українських правовірних греко-католиків», оскільки діяльність його організаторів і керівників має чітко означену квазірелігійну, антисупільну, екстремістську діяльність, яка характеризується таким чином: «розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини забороняється» (Конституція України, ст. 37); «релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань»

(Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», ст.6); «викладачі релігійних вчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань» (Там само, ст. 6).

3) РЕЛІГІЙНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ В МУСУЛЬМАНСЬКІЙ УММІ КРИМУ

Нині в Україні діє шість офіційно зареєстрованих мусульманських управлінь і центрів, до яких входить 1145 ісламських організацій. Наявна спроба ще деяких одержати всеукраїнську реєстрацію. Відносини їх характеризує загалом взаємна неприязнь і протистояння, яке інколи доходить і до фізичного розв'язання суперечок. Послідовниками ісламу у нас (окрім татар Криму) є представники меншин тих етносів, на автохтонних територіях яких ця релігія є домінуючою. Відтак ґрунту для зростання в Україні ця конфесія практично вже не має, представники, скажемо так, немусульманських етносів лише одиничками приймають цю релігію, а такий активний приїзд в Україну на постійне проживання представників мусульманських етносів, як це було в роки Радянського Союзу, фактично призупинився. Приїздить хібащо дехто з мусульман для навчання в українських ВНЗ. В Криму іслам також вичерпав можливості свого подальшого кількісного зростання після того, як Духовне Управління мусульман Криму відкрило в 2005 році практично у всіх поселеннях кримських татар свої громади. Їх тепер тут 935. Духовне життя мусульманських громадян в Україні потребує подальшого організаційного зміцнення, кадрового поповнення і матеріальної підтримки з тим, щоб виключити можливість розширення ваххабістської присутності, яка всяк насаджується через зв'язки із зарубіжним ісламом, через зарубіжну підготовку духовних кадрів для українських мечетей тощо.

Інституалізація внутріісламських суперечностей в Криму відбулася в процесі реєстрації незалежних від кримського Муфтіяту громад і центрів. Політизуючи релігійну апологетику, іслам в кримському контексті розширяє сферу конфліктних проявів свого відродження.

Після подій 1998 року, пов'язаних з процесами створення самостійного об'єднання мусульман Сімферополя, лідери мусульманських громад, які не погодилися із політико-ідеологічною спрямованістю діяльності Духовного Управління мусульман Криму (далі – ДУМК), стали використовувати протестний досвід Сімферопольської конференції, а відтак географія діяльності «автономістов» одержала поширення в межах більшості регіонів Півострова. Згідно інформації Муфтіяту ДУМК, в Криму на початок нинішнього століття нараховувалось більше 30 громад, які не реєструють офіційно свої статuti. Автономність цих громад пояснювалась орієнтацією їх на ідеї ваххабізму. Свою автономність ці громади мусульман пояснюють тим, що вони вже «зареєстровані в Аллаха», а тому реєстрації в офіційних структурах духовної і світської влади вони не потребують. Ядро автономістського ісламу в Криму склали колишні лідери кримськотатарського угруповання «Імдат», що розпалося раніше. Автономізація мусульманських громад Криму продовжується й нині. В 2008 году загальна кількість їх досягла 47, що складало вже 14% офіційної мусульманської мережі Півострова. Найбільша активність прихильників автономізації мусульманських громад спостерігається в Сімферополі і його околицях, що навіть виявилось у спробі утворення тут ісламського об'єднання «Іслам», покликаною об'єднати автономні громади й відігравати роль

центру, опозиційного Муфтіяту ДУМК.

Тенденція до радикалізації ісламу в Криму шляхом інституїзації автономності громад виявилася зручною формою, в яку вливався новий зміст, при цьому процес цієї еволюції залишався поза контролем вже наявних державою зареєстрованих інститутів ісламу в Криму і загалом української держави.

Шляхом створення автономних мусульманських громад легалізує свою діяльність в Криму релігійно-політична партія *«Хізб-ут-Тахрір аль Ісламі (Ісламська партія звільнення)»*. ХТІ є організацією, яка заборонена у багатьох, навіть ісламських, державах за пропаганду ідеї створення єдиної ісламської держави (халіфату) і нетерпимість до представників немусульманських конфесій. Дехто з аналітиків відзначає, що проголошений ХТІ пріоритет ісламської ідентичності над етнічною загрожує «розчиненням реальної кримсько-татарської проблематики в безмежному морі утопічної світової боротьби за всесвітній халіфат». Враховуючи багатий досвід ХТІ в інспіруванні релігійно-політичних виступів в республіках Середньої Азії, а також наявність фінансової підтримки цієї партії з боку певних зарубіжних спонсорів, можна говорити про те, що в наш час у Криму створена структурована мережа її релігійних організацій і партійних груп. Згідно даних кримських правоохоронних органів, чисельність членів ХТІ і співчуваючих їй ідеям становить більше 10 тисяч осіб. Діяльність партії має надто законспірований характер, а її структура має всі ознаки жорсткого вертикального підпорядкування і складається із ячеек (або «халків»), в кожену з яких входить до п'яти осіб. До останнього часу члени кожної такої п'ятірки, як правило, не знали своїх «однопартійців» із іншої «халки», проте за умов компактного проживання кримських татар, де кожний знає один одного, подібна конспірація втратила свій сенс. Чисельність прихильників ХТІ на півострові росте ледь не в геометричній прогресії. Активна частина «хізбів» має широку фінансову підтримку з поза меж України і в такий спосіб створює ілюзію своєї багаточисельності. Проте кількість прихильників ХТІ в Криму не варто перебільшувати, оскільки, як твердить керівництво кримськотатарського Меджлісу, «реально бійців, відданих ідеї ХТІ, які присвятили цьому своє життя, не більше двох сотень осіб. На додачу є ще такі, які цікавляться і симпатизують ХТІ, але разом з ними в партії набереться біля тисячі осіб. Такий їх людський ресурс». Але достовірність оцінок Меджлісу треба ще перевірити.

ХТІ, як релігійно-політична організація, помітно зайняла нішу періодичної присутності в інформаційному полі України і Криму. Деякі халки партії, що знаходяться де юре в складі ДУМК, стали засновниками власних газет. Так, мусульманська громада «Алушта» є засновником Всекримської громадсько-політичної газети «Возрождение», яка стала, по суті, органом трансляції ідей ХТІ в автономії. За величиною накладу це видання легко конкурує з друкованим органом всього ДУМК газетою «Хидает», що нараховує більше 3.000 передплатників.

Під впливом ХТІ часто виникають гострі протистояння серед мусульман Сімферополя й інших міст. Було й таке, що на багатолюдному п'ятничному намазі в мечеті «Кебір Джамі» віруючі в грубій формі вимагали, щоб Муфтію мусульман Криму Еміралі Аблаєв покинув трибуну (мінбар) проповідника. Головний аргумент мусульман мечеті «Кебір Джамі» був співзвучний постулатам радикального ісламу: будь-які накази, від кого б вони не виходили, не відповідають шаріату.

Характерним є те, що прихильниками партії ХТІ стали навіть деякі мусульманські священнослужителі, що знаходяться в канонічному підпорядкуванні ДУМК. Виявляється, що більшість молодих імамів Криму стали носіями релігійно-політичних ідей партії

ХТІ. Це засвідчив в прямому ефірі ГТРК «Крым» Муфтії ДУМК Е.Аблаєв, заявивши про те, що всі випускники кримських медресе, призначені імамами в різні мечеті півострова, виявились членами партії ХТІ. Виступи членів цієї організації часто спрямовані на пропаганду необхідності формування в Криму суспільства, яке ставить під сумнів основні засади будь-якого державного устрою, якщо вони не опираються на принципи і закони шаріата. В серпні 2007 року автономна мусульманська громада «Давет», яка є, по суті, однією із ячеек партії ХТІ, стала ініціатором проведення конференції під нейтральною назвою «Ислам: вчера, сегодня, завтра». Фактично на цьому форумі, що зібрав більше 600 осіб, відкрито пропагувались ідеї панісламізму. Загалом громада «Давет» провела опісля ще біля десяти конференцій такого змісту. Одна з них носила назву «От гнѣта и несправедливости капитализма к свету Ислама».

Зростання популярності ХТІ в Криму значною мірою зумовлене активною роботою adeptів цього руху в інформаційному полі автономії і відсутністю в ньому регулярної альтернативної пропаганди, направленої на роз'яснення негативних аспектів діяльності цієї релігійно-політичної організації з боку офіційного кримського ісламу. Водночас послідовна і активна робота ХТІ відбувається в тому соціальному середовищі, де особливо слабкими є позиції Муфтіяту. Мова йде про кримськотатарську молодь.

Відзначимо, що прихильники ХТІ в Криму пока не дуже активно проявляють себе як організація радикалів в ісламі, хоч окремі фрагменти подібної поведінки вже зафіксовані. Так, прихильники ХТІ в Криму поширювали листівки із закликами до вбивства лідерів національного руху кримських татар. Листівки також утримують заклик до джихаду проти Америки і її союзників, а також погрози проти тих, хто не поділяє їх точку зору.

Неодноразово внутрімусульманська конфліктність проявлялась в кримських мечетях, що знаходяться під юрисдикцією ДУМК. Так, урочистий молебень (намаз), присвячений закінченню реставраційних робіт в мечеті «Юкъяры Джами» в м. Алушті, був засмучений акцією, проведеною представниками релігійно-політичної партії, які з'явилися на території мечеті з розгорнутим чорним прапором ХТІ. Більшість п'ятничних намазів в цій мечеті опісля завершувалися фізичним зіткненням між представниками ДУМК і прихильниками ХТІ. Подібне мало місце і в Судаку. Під тиском прихильників ХТІ ялтинську мечеть залишив її імам. Наяне це і в інших мечетях.

Вплив радикальних ісламістів посилюється останнім часом і на деяких кримськотатарських «самостроях», де радикали є керівниками і так званими «польовими командирами». Вони дають забудованим врем'янками «самостроев» арабські найменування, довільно виключають із списків прізвища людей, яким, на їх партійну думку, не слід давати земельні ділянки для будівництва, проводять незаконні грошові збори з незаявленим відкрито їх призначенням, ведуть масовану пропаганду проти Меджлісу, залякують людей тим, що якщо вони будуть керуватися у своїх діях рішеннями «неверных» із Меджлісу, то їх покарає Аллах.

Консерваторами в ісламізмі можна вважати також *ваххабітів*, до яких подеколи помилково відносять і ХТІ. Ваххабізм як релігійно-політичний рух виник в XVIII ст. на Аравійському півострові. Ваххабіти твердять, що кожного, хто здійснює акт поклоніння комусь іншому, окрім Аллаха, можна вважати багатобожником, що є одним із найстрашніших гріхів для мусульманина. Така людина, як твердять ваххабіти, може чи мусить бути вбита, а її майно конфісковане.

Подібний заклик виражає сутність концепції *такфіра* (звинувачення в невірі, безбожжі). Таке звинувачення є виправданням жорстких каральних акцій проти мусульман-відступників. Такфір є одним із центральних положень, навколо якого утворюються

релігійно-політичні угруповання радикального толку, що одержали назву *такфірістських* («*Ат-Такфір ва-ль-Хіджра – Звинувачення в невірі і відході*»). Релігійно-політична організація «Ат-Такфір ва-ль-Хіджра» виникла в Єгипті ще в 1971 році. Ідеологія «такфіритів» дає можливість оголосити кожного, хто не поділяє проповідувані ними погляди, «невірним» (*кяфіром*) і знищить його. Прихильники цієї течії живуть у відповідності з шариатом, не визнають легітимності світських законів і держави, у зв'язку з чим знищують паспорти, які засвідчують про їх належність до якоїсь держави. Про появу в Криму прихильників руху «Ат-Такфір ва-ль-Хіджра» стало відомо ще в 2007 році. Тоді в ЗМІ Криму з'явилось повідомлення про те, що якісь люди нападають на своїх же співвітчизників з числа кримських татар, використовуючи ісламську ідеологію, оскільки «такфір» – це ісламський аналог відлучення від церкви. Такфіристська ідеологія надто агресивна, а тому ніколи не могла бути багаточисельною за кількістю своїх прихильників. Проте в певних політичних ситуаціях вона все ж може набути так багато своїх прихильників, що це вже буде проблемою для суспільства. У випадку з Кримом, де в мусульманському співтоваристві існує велика кількість невирішених проблем, очевидно, що також можуть знайтися гарячі голови, готові підтримати такфіритів.

Правоохоронні органи АРК твердять, що лідерами «такфіритів» оголошений священний «джихад» всім невірним і підготовлені списки осіб, які підлягають фізичному знищенню, до яких внесено всіх противників поширення цієї радикальної ідеології, яка користується авторитетом серед окремих мусульманських громад Півострова. До багатьох імамів надходять від імені членів секти такфіритів записки погрозового характеру. Згідно інформації правоохоронних органів, чисельність такфіритів в Криму пока невелика – біля 70 осіб, але їх законспірована діяльність набирає кримінального характеру. В травні 2008 р. такфірити скоїли замах на амира ваххабітів, членами секти був побитий прямо в мечеті один з імамів Сімферопольського району.

З початку 2005 року в ісламському середовищі Криму зафіксована діяльність раніше невідомих в автономії мусульманських місіонерів *теблігів*. Газета «Хидает» повідомляла про виникнення в деяких поселеннях півострова груп мусульман, які іменували себе «теблікджілер» (*проповідники* – кр.татар.). Поява в мусульманській уммі Криму «теблігів» засвідчувало первинну стадію розгортання тут мережі громад ісламської течії «*Таблігі Джамаат*» (ТДж) – «*Товариство заклик*». В країнах Центральної Азії назва цього руху звучить як «Джамаат і таблігі». ТДж – релігійно-політична організація фундаменталістського напрямку ісламу. Діє під прикриттям здійснення ісламо-просвітницької функції. Штаб-квартира ТДж знаходиться в м.Райвінде (Пакистан). Означена спільнота всіляко приховує свій істинний характер. У ТДж відсутня чітка організаційна структура, його представники уникають контактів з пресою, вони ніяк не інформують про сфери своєї діяльності, про членство в організації, її фінанси. Товариство ТДж не виявляє ніякого зацікавлення щодо своєї участі в політиці, уникає відкритого її обговорення. Повсемірно прихильники ТДж проповідують версію ісламу, яка майже не відрізняється від ідеології джихадистів ваххабітського толку, яку сповідують всі терористи. Для більшості молодих мусульман першим кроком на шляху до радикалізації їх релігійної свідомості, згідно оцінок експертів конфесії, стає приєднання до «Таблігі Джамаат».

Кінцева мета ідеологів ТДж – встановити повсемірно панування радикальної та безкомпромісної форми ісламу. Відтак, якою б утопічною не була філософія ТДж, її пропаганда далеко не безпечна. Сповідуючи зовні утопічну філософію, цей рух насаджує такі форми релігійної практики і поведінки, які за будь-якими мірками кваліфікуються як екстремістські.

Формально ТДж вимагає від своїх послідовників лише відданості Аллаху, дотримання належних форм здійснення молитви, поваги до одновірців і зобов'язує проповідників активно працювати на навернення в іслам. ТДж наполягає на тому, що прихильники Аллаха в немусульманських країнах мають вступати в контакт з іновірцями винятково лише з метою проповідування ісламу. Специфічний «пакистанський» зовнішній вид засвідчує презирливе ставлення послідовників цієї ісламської течії до побуту, культури, звичаїв, підкреслюючи їх аскетичний спосіб життя. Сучасна проповідницька діяльність ісламського руху ТДж на території Криму проходить в традиціях цієї течії, тобто потаємно, «від дверей до дверей», без залучення великої кількості мусульманського населення. Проповідників ТДж зустрічали в Сімферопольському, Бахчисарайському та Білогірському районах АРК.

Відзначимо насамперед те, що загалом спроби певних внутрішніх і зовнішніх сил насадити в Криму ісламський радикалізм не мають особливого успіху, оскільки натикаються на несприйняття його основною масою кримських мусульман, переважно мусульманським духовенством та Меджлісом кримськотатарського народу, який вбачає в особі радикалів реального опонента своєї діяльності. Проте, враховуючи тенденцію прогресуючого послаблення впливу Меджлісу та ДУМК на мусульман Криму, в ближній перспективі не виключена консолідація кримськотатарських етнорелігійних громад в релігійно-політичні об'єднання, здатні спричинити серйозну конкуренцію не тільки ДУМК, а й самому Меджлісу кримськотатарського народу. Соціальною базою для такого об'єднання, що буде претендувати на роль нового центру впливу в кримськотатарському національному русі, може стати блок непідконтрольних ДУМК «незалежних» мусульманських спільнот з опозиційним крилом кримськотатарського національного руху.

Що стосується аспектів державно-конфесійних відносин в Україні, то в даному випадку складається враження, що влада дивиться на іслам не як на партнера, а як на джерело можливих проблем. Держава має вести з мусульманськими інституціями повноцінний діалог, а можливо що й надавати їм підтримку, зокрема кримському офіційному ісламу, який формується практично з нуля і зростає в нерівних умовах в порівнянні з іншими конфесіями, зокрема з Московсько-Православною Церквою. Прикладом останнього було постійне зволікання з виділенням ДУМК ділянки землі в Сімферополі для будівництва соборної мечеті в той час як для кафедрального храму Кримської єпархії УПЦ МП таку ділянку відвели навіть в охоронній зоні кримської столиці, знісши при цьому той танк-пам'ятник, який там стояв. Офіційні структури Криму не допускають входження УПЦ Київського патріархату до Всекримської Ради Церков, що знайшло невдоволення Муфтіяту ДУМК і вихід його з цієї Ради. Створюється враження, що місцева влада має якусь зацікавленість в радикалізації мусульман Криму, плідні між-конфесійних протистоянь. Однозначною є думка, що в середовищі кримських мусульман за останні роки з'явилися серйозні суперечності. Згідно оцінок експертів, враховуючи кількість названих вище релігійних та релігійно-політичних течій в Криму, число опозиційних щодо Муфтіяту Криму мусульман вже досягає критичних величин. Незважаючи на декларативні заклики Меджлісу «бирлик олайик» (будемо єдиними) – до діалогу з релігійними опонентами, він не йде в реалію життя. Це загнало проблему всередину, перетворивши її в хронічну форму.

Національні пріоритети стали остаточно домінувати над релігійними, зрештою це привело до того, що Муфтіят значною мірою став брати участь у вирішенні політичних завдань, поставлених Меджлісом, залишивши релігійну сферу на відкуп іноземних релігійних місіонерів. Внаслідок цього кримський Муфтіят остаточно втратив контроль

над значною частиною мусульманської умми Криму. Окрім цього, могутні фінансові потоки з Туреччини та країн Арабського Сходу, що пропливають через названі вище національно-релігійні структури, також стали основною причиною неефективної відпорної діяльності ДУМК щодо радикальних ісламських ідеологій і подолання розколу кримських мусульман. Регулярні зовнішні фінансові вливання з боку іноземних держав в розколеті і некероване мусульманське товариство Криму й відсутність державного контролю за означеними фінансовими потоками за певних умов може привести до дестабілізації обстановки і в Криму, і у всій Україні.

4) ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕЧІЙ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ.

Визначити загальну кількість неорелігійних організацій в Україні нині надто складно із-за того, що не всі вони пройшли офіційну реєстрацію, деяким із незрозумілих мотивів держоргани відмовляють в праві на реєстрацію, хоч від цього діяльність цих організацій не припиняється, бо ж, як відомо, реєстрація релігійних спільнот у нас не є обов'язковою. Замість того, щоб поставити діяльність цих спільнот в залежність від закону, зробити їх підконтрольними, їх пускають, скажемо так, «у вільне плавання». Деякі із нових релігійних спільнот, щоб не засвітитися для різної протидії їм в їх діяльності, насамперед з боку традиційних релігійних інституцій, самі не виявляють бажання бути зареєстрованими. То ж реальну картину мережі нових релігійних спільнот в Україні ми не маємо.

В 2012 році, згідно офіційної статистики департаменту релігій Міністерства культури, нові релігійні течії загалом мали десь біля 2280 одиниць (неохристиян різних конфесій – 1977, неоорієнталістів -163 й рідновірів – 140). Порівняльний аналіз з минулими роками засвідчує те, що неоорієнталізм і рідновірство як течії з чисельними конфесіями вже практично стабілізувалися у своєму кількісному зростанні і територіальному поширенні, а на перспективу будуть кількісно (і по громадах, і за кількістю послідовників) навіть зменшуватися. Десь через 10-15 років їх громади поставатимуть скоріше як своєрідні клуби за інтересом. Водночас надто високі темпи у зростанні виявлятимуть неохристияни різних течій і насамперед харизматичні конфесії. І це не є чимось незвичайним: харизматизм у світі став другою, після католицизму (в неї десь 1.250 млн вірян), течією в християнстві (десь 600-700 млн. послідовників), перегнавши православних в понад два рази (250-300 млн). На початок 2013 року харизмати мали в Україні у багатоманітті своїх конфесійних визначеностей вже 1742 офіційно зареєстрованих організацій.

Неорелігії нерівномірно розміщуються своїми громадами по теренах нашої країни. Там, де сильні позиції традиційних Церков, їх практично одиниці (так в Тернопільській області лише 11 громад, в Галичанських областях вони загалом становлять лише один відсоток всієї їх релігійної мережі). Зате в регіонах, де водночас з відродженням традиційних християнських Церков (Східні і Південні області України) з'являлися і відносно вільно зростали й неорелігійні течії, кількість організацій останніх становить вже понад 13% від всієї мережі регіону. Порівняно розвинута інфраструктура традиційних конфесій в західноукраїнському регіоні, поєднання у свідомості людей своєї релігійної належності з національною, включеність певного конфесійного чинника в систему культури і побуту зумовили блокування проникнення в ці області нових релігійних течій. Відсутність всього цього на Сході і Півдні країни, зокрема сприйняття конфесійної належності як

ознаки етнічності, сприяли і сприяють активному поширенню тут протестантських і неорелігійних течій, зростанню не тільки їх мережі, а й множенню конфесійної визначеності.

В Україні на цей час практично склалася мережа неорелігій і поява якихось нових із них, як це засвідчили останні п'ять років, вже буде випадковістю. Тим більше, що традиційні Церкви у боротьбі з їх поширенням знаходять між собою спільну мову і прагнуть підключити до цього навіть державні органи, але те є антиконституційним заходом. Хоч виключити абсолютно появу або незначне поширення якихось нових релігійних течій в Україні ще не можна. Так, в останньому десятилітті на нашому релігійному полі з'явилися такі маловідомі релігійні новотвори як спільнота Сія-Світ, течія Горового, Хіллсонг, анастасіївці, але нині їх вже практично не чути.

Проте належну інформацію про конфесійну картину неорелігій в Україні сказати не можемо, бо ж держдепартамент релігій із незрозумілих мотивів вже майже 10 років не фіксує малочисельні за кількістю громад конфесії, об'єднуючи їх за назвами «інші харизматичні організації», «інші орієнталістські організації», «інші організації язичників» тощо. Відтак для держдепрелігій зникли з релігійного поля країни бахаїсти, Богородична Церква, Армія спасіння, Сахаджа-Йога, Собор Рідної віри, послідовники Шрі Чінмоя, даоси та інші неорелігійні спільноти, хоч вони насправді функціонують і варто було б знати де і як.

Поняття «**нові нетрадиційні релігії**», яким пропонується нам в одержаному з РНБіО листі послуговуватися в експертній оцінці функціонування малознаних релігійних явищ, є надто суперечливим, а тому *не придатним для аналізу*. Не зрозуміло, що мається на увазі під *новими нетрадиційними релігіями*: адже не всі нетрадиційні для України релігії є новими, і не всі нові утворення є нетрадиційними. Іслам чи буддизм – це нові чи/і нетрадиційні релігії? І для кого – для України чи для українців? РУНВіра – це нова чи/і традиційна? оскільки занурена в дохристиянське минуле українського народу. Богородична церква – нова, але також своїми коріннями йде в православ'я, тобто традиційна. Віра багаї – нетрадиційна, бо з Ірану, але не нова, бо існує з середини ХІХ століття.

Під нетрадиційними релігіями в сучасній науці розуміються релігійні комплекси, які історично не успадковані від попередніх епох певним етносом, не притаманні його релігійній духовності, культурно, побутово, ментально не укорінені на певній території серед того чи іншого народу. До нових релігій в сучасному релігієзнавстві зараховують релігійні системи, які з'явилися в середині ХХ ст. в результаті кардинальних змін в – революції тощо. З певною долею умовності до нових і нетрадиційних релігій можна було б віднести Міжнародне товариство свідомості Крішні та інші форми неоіндуїзму, які тим не менш претендують на традиційність, вважаючи, що арії до Індії прийшли з території сучасної України, а передвісток індуїзму – ведизм є етнічною релігією наших пращурів.

Частково новими можна вважати і необуддистські релігійні організації (монастирі, ордени, громади), хоча вони свою присутність в Україні відраховують від ХІІІ ст. Новими і нетрадиційними можна вважати Церкву сайєнтології (Р.Хаббард), Церкву об'єднання (Церква уніфікації Сан мян Муна) та деякі інші організації, які виникли в середині ХХ століття і з'явилися в Україні в результаті проповідницької місії їх послідовників. Але вони є не надто поширені в Україні.

З'явившись в Україні наприкінці 80-х-на початку 90-х років ХХ ст., нові релігії за роки свого існування стали елементом українського релігійного ландшафту, складовою духовного життя українців, суб'єктом міжрелігійних, навіть державно-церковних відносин, об'єктом постійної уваги з боку мас-медіа. Навколо нових релігій не вщухають

дискусії щодо їхньої сутності, причин виникнення, наслідків функціонування в суспільстві, впливу на свідомість особи і спільноти тощо. Але особливо гаряче обговорюється (часто без належних аргументів) питання небезпек і загроз, які несуть з собою нові релігійні течії (НРТ), особливо для психічного здоров'я

Основні звинувачення на адресу НРТ зводяться до їхнього неконтрольованого зростання, стрімкого заволодіння релігійним простором України, до агресивного прозелітизму серед українців, до використання подеколи насильницьких методів приєднання людей до НРТ недозволених психотехнік, як от гіпноз або промивка мізків, до їхньої підтримки з боку ворожих спецслужб, до руйнівного впливу на культурні традиції народу, до чужості вірі предків, до невідповідності українським архетипам, до створення конкуренції з історичними церквами, до свідомого спотворення і розмивання християнського віровчення, до невиправданого синтезу різних релігій тощо. Одним словом, формується думка про шкідливість НРТ для традиційних релігій та ментальності, світогляду, звичаїв, обрядів, культури українців.

Дослідження новорелігійних процесів, які здійснювали п'ять років тому релігієзнавці Інституту філософії НАН України (монографія «Нові релігії України». – К., 2010. – 824 стор.), привели їх до висновку, що нові релігійні рухи – це не ухил історії чи чиясь зла воля, це природно-історичний процес розвитку релігії взагалі. Кожна так звана традиційна релігія, в тому числі й християнство, колись була новою. Але НРТ – це не просто збільшена чи зменшена традиційна «сума теології», це не просто оновлений перелік обрядів чи переосмислений у зв'язку із антропологічною кризою мінімум загальнолюдських моральних нормативів або спрощена організаційна структура одновірців. Нові релігії – це нова соціальна база, нові методи управління людьми та їх спільнотами, це модернізована форма організації і новітні моделі відносин із суспільством, окремими людьми, взаємини з державою, з іншими церквами. Нові релігійні явища – це не тільки новий тип віруючого, сучасного, освіченого, молодого, прагматизованого, але десь і надломленого і втомленого, із задавленими комплексами і романтичними поривами, який шукає не тільки спокою, відпочинку, але й успіху, радості, впевненості. Це є відмінне від попередніх релігійних форм світобачення, світорозуміння і світоставлення, в основу яких покладені принципи тотальності, всеєдності, універсалізму. Неорелігії – це шанс не тільки на одержання знання про сакральне, але й активне його переживання шляхом включення в дійство, в сакральний простір і час, у священний текст і слово, в предмет і символ, чого *не дають (особливо молоді)* традиційні, як для України, релігійні течії. Це – набуття реального релігійного досвіду, спричиненого переважно духовними пошуками людини, які активно проявляються в її діяльності, практиці, творчості. Молодь часто сприймає традиційні форми богослужіння як задавлений віками етнографізм, які сучасна людина вже сприйняти не може. То – анахронізм.

Чи може нова релігія негативно впливати на свідомість людини? Так, як і будь-яка ненова, історична, традиційна, про що чомусь не прийнято говорити. Саме традиційні релігії (індуїзм, іслам, іудаїзм та інші) породжують релігійний фанатизм, відзначаються несприйняттям інших релігій, оскільки базуються на принципі істинності тільки своїх віроповчальних норм (католики для православних є єретиками, а православні для католиків – схизматиками). Новітні течії, будучи переважно синкретичними, які вбирають в себе норми багатьох релігій, толерантно ставляться до всіх інших духовних досвідів, оскільки останні лягають в основу новітньої віросповідної платформи. Виявити якийсь особливий негативний вплив нових релігій на індивідуальну і суспільну свідомість надзвичайно важко. Серед неовіруючих відсоток людей із зміненими, хворобливими

станами свідомості не набагато вищий, ніж він є серед традиційних вірних. А чи ж цей стан є набутиим в час членства в НРТ, а чи ж вони в пошуках спасіння з таким прийшли в неорелігійну спільноту, то ще питання? До того ж, важко зафіксувати вплив саме релігійної доктрини на неадекватну поведінку людини. Частіше всього причиною останньої стає психічна хвороба або асоціальні орієнтації людини, а не щось інше. Якщо це є виявом негативного впливу на свідомість своїх вірян, то тоді постає питання, а в чому маємо позитив впливу на свідомість традиційних спільнот, як це виміряти.

При аналізі функціонування та впливу на свідомість громадян України НРТ, а тим більше виявлення в їх діяльності проявів екстремізму, потрібно розглядати кожний неорелігійний рух окремо, індивідуально (ми їх описали понад 50), уникати оптового підходу, оскільки ці новітні рухи мають різне походження, різних засновників, батьківщину виникнення, неповторне поєднання віросповідних складових, що синкретизувалися в нову релігію, специфічні ритуали і форми релігійної і білярелігійної діяльності. Скопом розглядати всі нові рухи і течії як загрозу національній безпеці, а їхню діяльність крізь призму негативного впливу на суспільну свідомість не можна. Навіть в середині однієї традиції одночасно можуть існувати абсолютно миролюбиві та небезпечні, агресивні громади, що залежить від орієнтацій їхніх духовних керівників. Так, в необуддизмі є пацифістські громади ордену Ніподзан міходзі, які виступають проти будь-яких військових або силових дій, але в тому ж буддизмі діє бойовий орден «Білий Лотос» (Черкаси). Щоб оцінювати нові релігійні течії треба їх знати, спілкуватися з їх вірянами. Частково ми це робимо. Заборона тут ні до чого не приведе: вони підуть в неконтрольоване підпілля і невідомо як діятимуть. Потрібно працювати з кожною конфесією зокрема й державним чиновникам, які опікуються релігійною сферою, а не просто зареєструвавши чи незареєструвавши спільноту вважати, що його справа вже зроблена. Спілкуючись на місцях в рамках практичного релігієзнавства із представниками зареєстрованих НРТ ми часто виявляємо те, що вони навіть не знають «свого» державного чиновника.

На індивідуальному рівні серед нововірів зустрічаються прояви підвищеної агресивності, які можуть вилитися в радикальні форми, набути екстремістського звучання (напр., відмова від власності, їжі напередодні очікуваного кінця світу і заклик до людей вчиняти подібним чином). Але громада, як правило, прагне відіграти в житті людини терапевтичну роль, спонукаючи людину працювати зі своєю свідомістю, заспокоюючи її різноманітними мантрами чи молитвами.

Найбільш агресивними напевно є спільноти сатаністів, які присутні в житті України, але вони позиціонують себе не як релігійні угруповання, а як молодіжні тусовки. Діяльність сатаністів носить не стільки релігійне забарвлення, скільки характеризується скоріше якимись хуліганськими витівками окремих молодих людей чи їхніх згурбищ.

Наш узагальнюючий висновок.

Переважна більшість нових релігій, присутніх в нашому релігійному полі, не складає якусь небезпеку для України. В своєму віровченні вони орієнтуються на синкретизм, гуманізм, універсалізм і толерантність. Ритуали їх в зареєстрованих офіційно спільнотах не носять антигуманний характер. Свою діяльність вони, як правило, спрямовують на індивідуальне спасіння, благодійність, жертвне служіння людям. Вони є прихильниками не руйнування, а творчої активності людини через її самовираження і самореалізацію. Нові релігії безперечно прагнуть сформувати нову людину з новим глобальним світоглядом планетарного, навіть більше – вселенського масштабу, якому чужими є цінності локальних національних світів. Встановлення нового порядку, нового

уряду, нових відносин бачиться ними не шляхом радикальних соціальних революцій, а шляхом духовного преображення світу, яке починається з самого себе. Оцінюючи нові релігійні течії і порівнюючи їх з традиційними, визнаємо за факт, що серед їх послідовників немає алкоголіків і наркоманів, немає сексуальних збочень і довільності шлюбу, наявне відчуття спільнотності, братерства, є взаємна підтримка і взаємодопомога (а це особливо потрібне в наш час і за наших умов людині), знання своєї релігії не на рівні обрядодіяння, а змістовного її віроповчального осягнення, загалом толерантне ставлення до послідовників інших віросповідань тощо. Відтак якихось радикальних виявів екстремізму від послідовників нових релігійних течій навряд чи можна очікувати. Хібащо від амбітних новотворів окремих новоявлених, але не визнаних ні в новорелігійних течіях, ні владними органами «месій» (але то випадок). Скоріше може мати місце цей екстремізм, войовнича протидія наявності і діяльності з боку традиційних релігійних течій, їх організацій щодо новоявлених десь релігійних спільнот. Організований сатаністський рух в Україні не проглядається. Скоріше подеколи маємо витівки окремих його послідовників, але й тут з ними треба вміло працювати, а не діяти за принципом зареєструвати/ незареєструвати. Реєстрація – не панацея від можливих небажаних дій, а скоріше прикриття їх.

Науково-експертний матеріал підготовлений Відділенням релігієзнавства ІФ НАН України – його співробітниками А.Булатовим, В.Климовим, А.Колодним, О.Саганом, Л.Филипович.

РЕЛІГІЄЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ПРО ЗМІСТ І БОГОСЛУЖБОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІТЕРАТУРИ СВДКІВ ЄГОВИ

За дорученням Національної академії наук України (22.10.2013, № 2171) відділ історії релігії і практичного релігієзнавства Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України розглянув надісланий Релігійним центром Свідків Єгови в Україні лист з проханням зробити аналіз релігійної літератури Свідків Єгови в Україні, яка безкоштовно надсилається цьому релігійному центру із-за кордону, зокрема з Німеччини, і надати експертний висновок: *чи за своїм змістом і застосуванням ця література є богослужбовою.*

Утворена рішенням Вченої Ради Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України експертна група в складі: **Филипович Л.О.**, доктора філософських наук, професора, завідувача відділу історії релігії і практичного релігієзнавства, **Яроцького П.Л.**, доктора філософських наук, професора, провідного наукового співробітника (**координатор групи**), **Бабія М. Ю.**, кандидата філософських наук, провідного наукового співробітника, – проаналізувала зміст 24 номерів журналу «Сторожевая башня» (укр. «Вартова башта») і 12 номерів журналу «Пробудитесь!» (укр. «Пробудись!») за січень-грудень 2013 р., а також окремих книжково-брошурних видань («Подражайте их вере», «Бог промовляє до нас через пророка Єремію», «Перебувайте в Божій любові» та ін.) і з'ясувала, відвідавши при цьому ще й богослужбові зібрання громад Свідків Єгови в Києві, Східниці, Трускавці, інших містах (в цьому році, та й в попередніх роках), спосіб і форми застосування цієї літератури.